MERKSEM – Vaartkaai
Aquafinproject 23.130

Archeologienota 2017A281
(met beperkte samenstelling)
DEEL 2: Verslag van Resultaten

Jonathan JACOPS

Pieter LALOO

Ghent Archaeological Team bvba
Dorpsstraat 73
8450 Bredene

Project:
Merksem – Vaartkaai (Aquafinproject 23.130)

Opdrachtgever:
Aquafin nv
Dijkstraat 8
2630 Aartselaar
BTW BE0440 691 388

Uitvoerder:
GHENT ARCHAEOLOGICAL TEAM bvba (GATE)
Jonathan Jacops, Pieter Laloo

© 2017 - GHENT ARCHAOLOGICAL TEAM bvba
Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd of aangepast worden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt worden onder enige vorm of wijze ook, elektronisch, mechanisch, door fotokopie, zonder toestemming van Ghent Archaeological Team bvba.

Inhoud

INLEIDING **3**

HOOFDSTUK 1: BUREAUONDERZOEK **4**

1.1. Beschrijvend gedeelte **4**
1.1.1. Administratieve gegevens 4
1.1.2. Archeologische voorkennis 6
1.1.3. Onderzoeksopdracht 6
1.1.4. Werkwijze & strategie 10

1.2. Assessmentrapport **11**
1.2.1. Gehanteerde assessmentmethoden, -technieken en -criteria 11
1.2.2. Assessment van het projectgebied 11
1.2.3. Datering van het onderzoeksgebied 11
1.2.4. (aard van) potentieel op kennisvermeerdering 12

1.3. Samenvatting **13**

1.4. Bibliografie **14**

1.5. Bijlagen **15**

INLEIDING

Aquafin n.v. plant riolerings-, collectoren- en wegeniswerken op terreinen van de rioolwaterzuiveringsinstallatie(RWZI) aan de Vaartkaai te Merksem, district van de stad Antwerpen. De oppervlakte van de bodemingrepen overschrijden de minimumwaarden die werden opgesteld door het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse Overheid. Het projectgebied bevindt zich niet in een vastgestelde archeologische zone, een beschermde archeologische site of binnen gebieden waar geen archeologische erfgoed meer te verwachten valt. Er moet dus conform het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 een archeologisch vooronderzoek worden uitgevoerd en een archeologienota worden opgesteld. GATE werd door de initiatiefnemer aangesteld om deze archeologienota op te maken.

Gezien een archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem momenteel onmogelijk is omwille van de aard van de geplande werkzaamheden gaat het om een archeologienota op basis van een bureauonderzoek met een advies naar eventueel uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem, werfbegeleiding of vrijgave.

Elke archeologienota, steeds opgebouwd uit drie delen, vormt de eindfase van een traject van archeologisch vooronderzoek, inclusief assessment, en wordt ter bekrachtiging ingediend bij het agentschap Onroerend Erfgoed. De doelstellingen van een archeologienota zijn een overzicht te bieden van de resultaten van de uitgevoerde onderzoekshandelingen binnen dit traject en een inschatting te geven van de waarde van het aangetroffen archeologisch erfgoed, inclusief een wijze voor de omgang daarmee. Het tweede deel binnen een archeologienota (het Verslag van Resultaten), dat in onderhavige tekst uit de doeken wordt gedaan, beschrijft het uitgevoerde vooronderzoek, en biedt inzicht in de uitvoeringswijze en resultaten van het onderzoek en in het wetenschappelijk potentieel en de betekenis van de archeologische waarden.

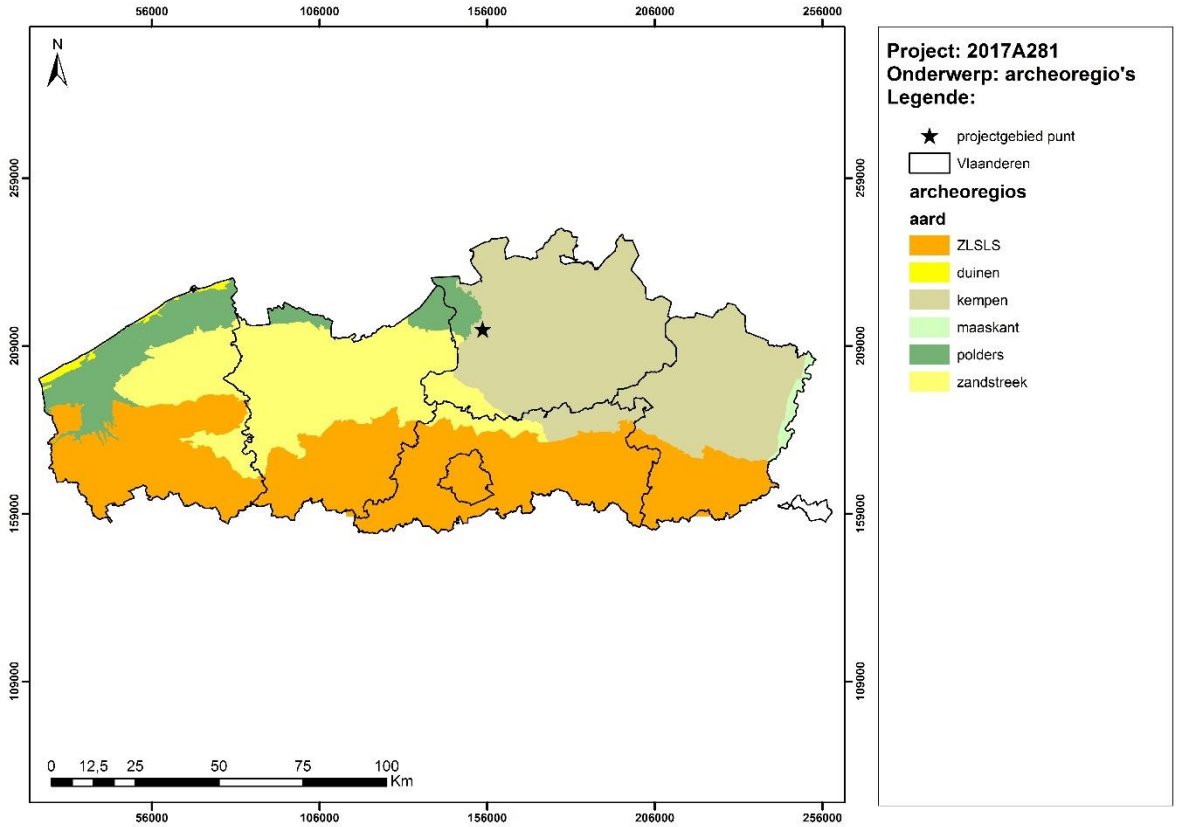
Nieuw in de tweede versie van de CGP, sinds begin 2017 van toepassing, is de mogelijkheid om een '*archeologienota met beperkte samenstelling*' op te maken. Deze mogelijkheid is van toepassing indien met één doorslaggevend argument m.b.t. de landschappelijke ligging, de historische beschrijving of de bespreking van eerder uitgevoerd archeologisch onderzoek, kan aangetoond worden dat geen verdere maatregelen nodig zijn omdat geen archeologisch erfgoed (meer) aanwezig is, de geplande bodemingrepen nooit impact hebben op het eventueel aanwezig archeologisch erfgoed of een archeologisch onderzoek op de betrokken terreinen in kwestie nooit zal leiden tot kenniswinst. Deze mogelijkheid is van toepassing op dit project en zal verderop in dit deel beargumenteerd worden.

HOOFDSTUK 1: BUREAUONDERZOEK

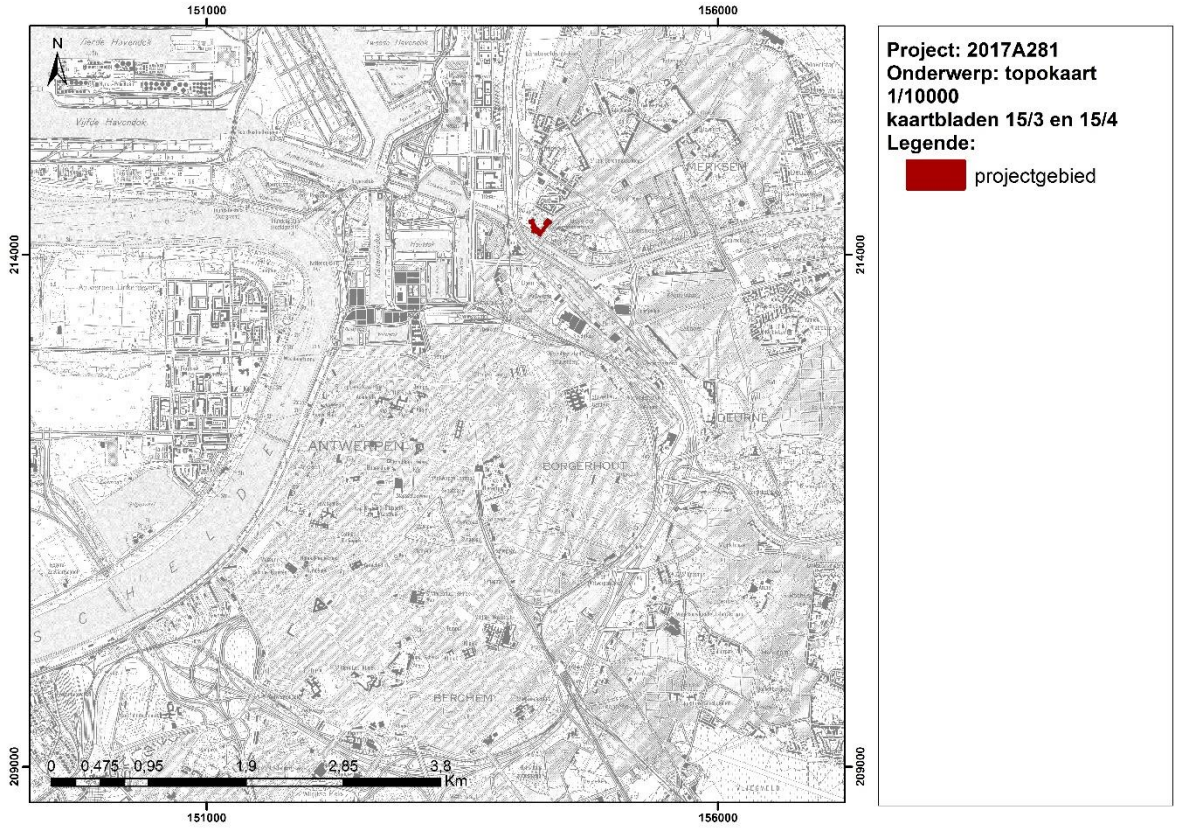
1.1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

1.1.1. Administratieve gegevens

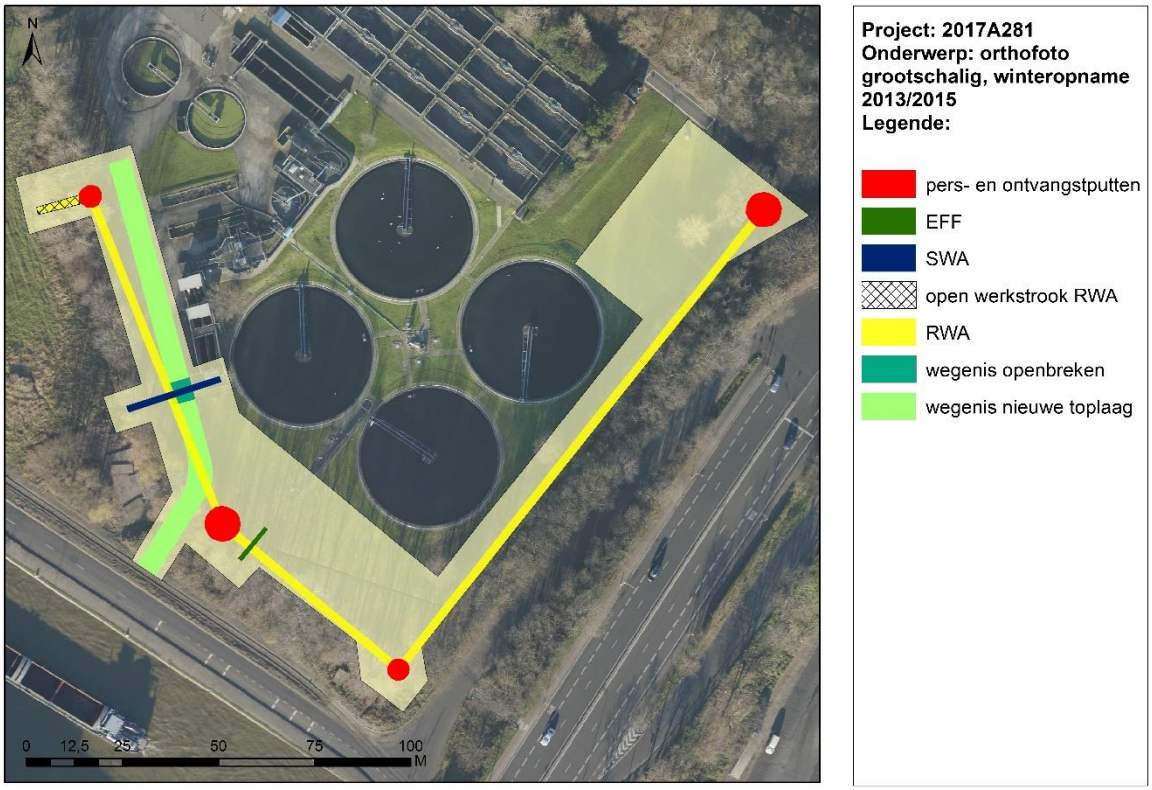
Projectcode	2017A281
Nummer wettelijk depot	n/a
Naam & erkenningsnummer erkende archeoloog	Pieter Laloo, OE/ERK/Archeoloog/2015/00074
Bounding box	X1: 154157,972 Y1: 214157,972 X2: 154364,011 Y2: 214343,150 X3: 154367,154 Y3: 214914,412 X4: 154162,099 Y4: 214183,405
Kadastrale gegevens	Merksem, 2de afdeling, percelen: 7D, 5N, 29K, 632G6 en 632H6
Begin- en einddatum bureauonderzoek	27 – 31 januari 2016
Relevante termen uit de thesauri OE	Bureauonderzoek
Overzichtsplan met afbakening van verstoorde zones	Er zijn in het plangebied geen zones aangeduid als zones waar geen archeologisch erfgoed meer te verwachten valt.

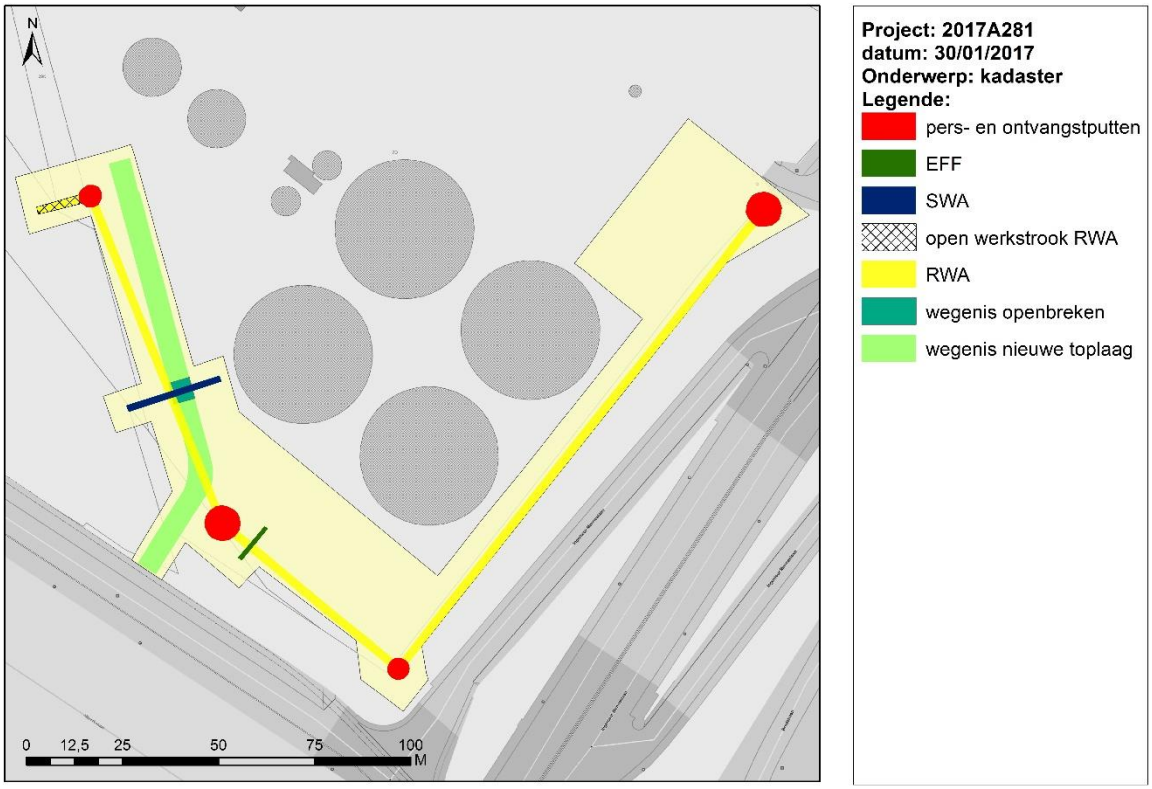
Figuur 2.1: Locatie van het projectgebied ten opzichte van Vlaanderen en de archeoregio's (bron: © Geopunt).

Figuur 2.2: Locatie van het projectgebied ten opzichte van de topografische kaart (bron: © Geopunt).

Figuur 2.3: Locatie van het projectgebied ten opzichte van de orthofoto (bron: © Geopunt).

Figuur 2.4: Locatie van het projectgebied ten opzichte van de kadasterkaart (bron: © Geopunt).

Het projectgebied met een totale oppervlakte van *ca*. 0,65 ha situeert zich in het district Merksem van de stad Antwerpen (provincie Antwerpen, fig. 2.1). Meer specifiek ten noorden van de stad Antwerpen ter hoogte van de Vaartkaai en de Ingenieur Menneslaan in de onmiddellijke nabijheid van het Albertkanaal (fig. 2.2). Het gehele projectgebied bevindt zich op gronden in eigendom van de rioolwaterzuiveringsinstallatie(RWZI, fig. 2.3). Op de orthofoto, die dateert uit de periode 2013/2015 is de huidige toegangsweg nog niet aanwezig. Kadastraal handelt het om volgende percelen van de 1ste afdeling: 7D, 5N, 29K, 632G6 en 632H6 (fig. 2.4).

1.1.2. Archeologische voorkennis

Binnen het studiegebied zijn geen archeologische vindplaatsen gekend.

1.1.3. Onderzoeksopdracht

1.1.3.1. Vraagstelling

Het doel van de bureaustudie, die een verplichte eerste fase vormt binnen een archeologisch vooronderzoek, is te komen tot een inschatting van het archeologisch potentieel binnen het projectgebied op basis van een cartografisch en literatuuronderzoek, waarbij rekening wordt gehouden met de landschappelijke, archeologische en historische contexten. Specifieke vraagstellingen zijn:

- Wat zijn de geplande bodemingrepen?
- Heeft het projectgebied een archeologisch potentieel?

- Is er sprake van verstoring van dit potentieel? Zo ja, in welke mate?
- Vormen de geplande ingrepen een bedreiging voor het archeologisch potentieel?
- Welke aspecten verdienen aandacht bij eventueel archeologisch vervolgonderzoek?

1.1.3.2. Randvoorwaarden

Een *archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem* is door de aard van de geplande werken onmogelijk of juridisch, economisch of maatschappelijk onwenselijk voorafgaand aan het aanvragen van de stedenbouwkundige vergunning of verkavelingsvergunning. Daarom wordt, conform de CGP (paragraaf 5.1.2.), geopteerd voor de uitzonderingsprocedure waarbij een archeologienota wordt aangeleverd op basis van een bureauonderzoek. In dit bureauonderzoek wordt nagegaan of er in het projectgebied een uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem en/of werfbegeleiding noodzakelijk is of (gedeeltelijke) vrijgave mogelijk is.

1.1.3.3. Beschrijving van de door de initiatiefnemer geplande werken en bodemingrepen

Het project 23.130 van Aquafin nv ter hoogte van de zuiveringsinstallatie in Merksem omvat volgende werken:

- De installatie van een nieuwe regenwaterafvoerriool (RWA)
- Bestaande effluentleiding (EFF) en stormweerafvoer (SWA) openbreken en opnieuw aanleggen
- Installatie van een twee persputten en twee ontvangstputten
- Wegeniswerken
- Het rooien van acht bomen

Hierna volgt een overzicht van alle werkzaamheden, waarbij de exacte locatie en de impact op de bodem wordt behandeld. Op figuur 2.4 (cf. supra) is de locatie van de verschillende werken schematisch aangeduid.

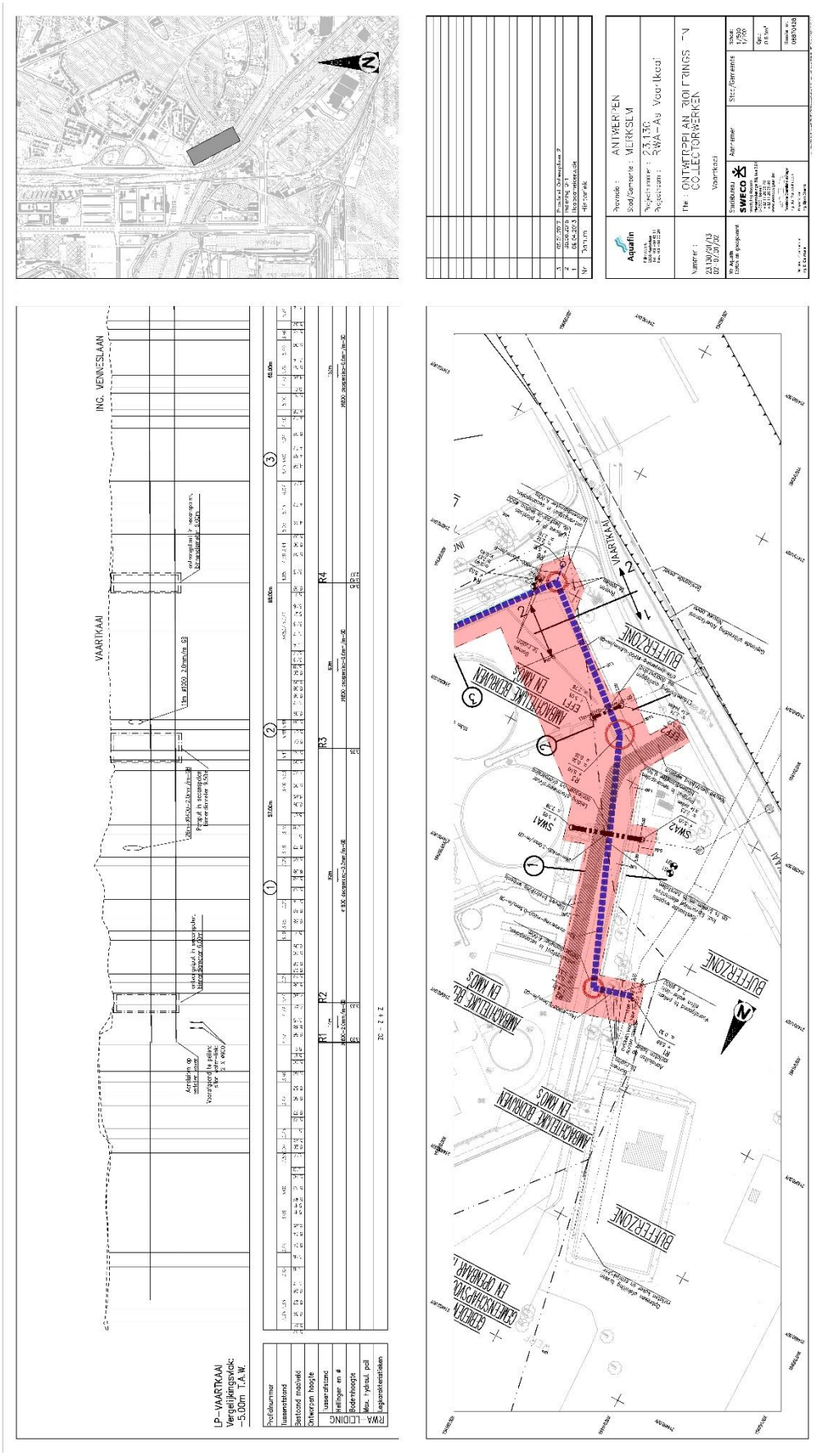
De hoofdingreep omvat de installatie van een nieuwe **regenwaterafvoerriool** (RWA) met een diameter van 1800 mm over een tracé van *ca*. 318 m (fig. 2.5 & 2.6). Van belang is de uitvoeringstechniek aangezien het leeuwendeel van het tracé wordt geboord. Enkel de string R1 – R2, met een totale lengte van 14 m wordt aangelegd in een open werfstrook (fig. 2.4). De nieuwe RWA wordt net naast de bestaande influentleiding (2500 x 2200 mm) geperst.

De bestaande **effluentleiding** (EFF) en **stormweerafvoer** (SWA) worden opengebreken en opnieuw aangelegd (fig. 2.4 & 2.5). Beide leidingen worden aangelegd in een open werkstrook bovenop de nieuwe RWA. De bodem in deze zone is bijgevolg reeds verstoord.

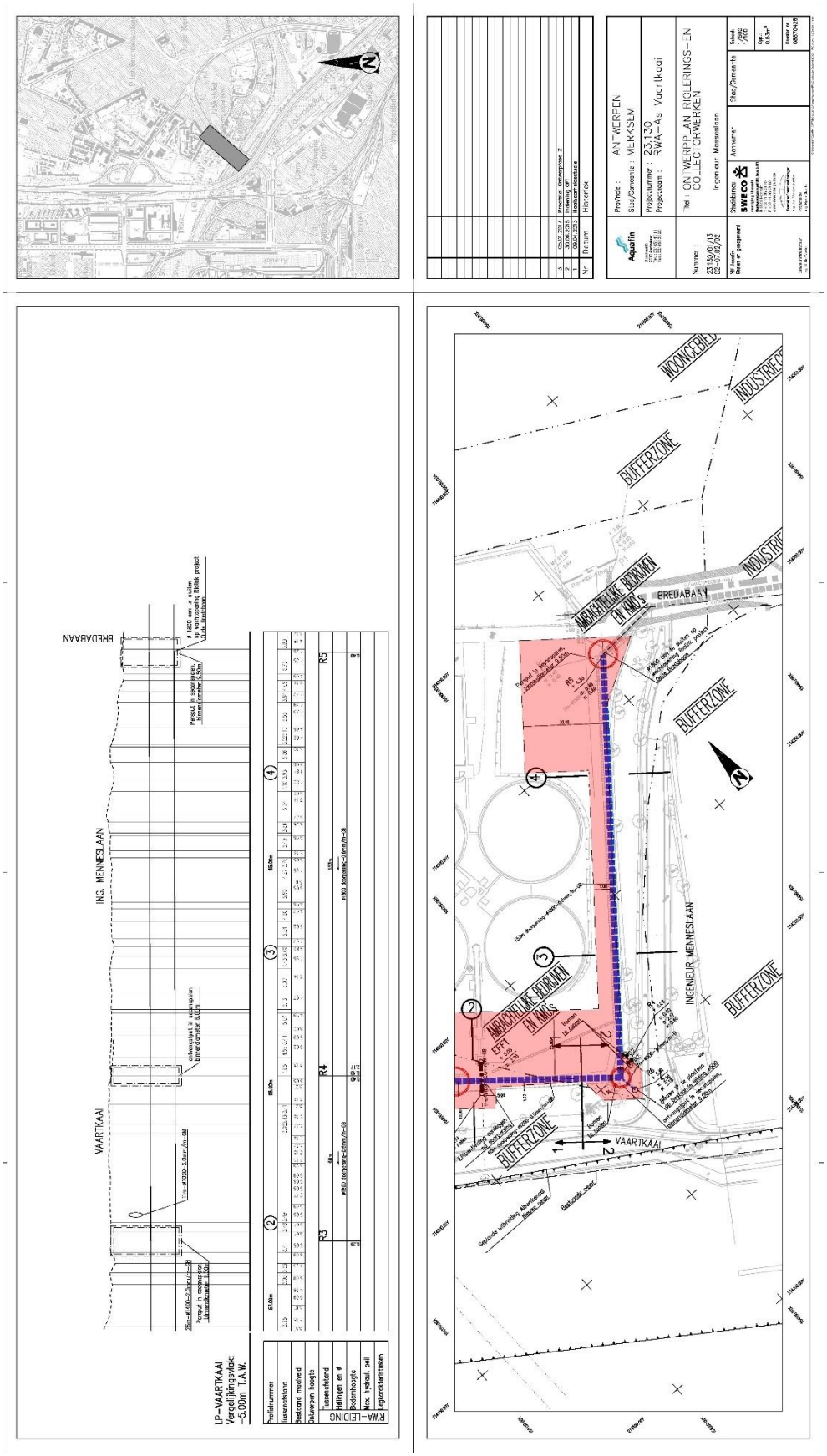
In totaal worden twee **persputten** en twee **ontvangstputten** geïnstalleerd op het tracé van de RWA (fig. 2.4 & 2.5). De persputten hebben een binnendiameter van 9,5 m en de ontvangstputten een binnendiameter van 6 m. Deze putten worden beschoeid met secanspalen. De diepte van de putten stemt overeen met de diepte van de bestaande influentleiding. Aldus wordt niet dieper gegraven

De **wegeniswerken** beperken zich tot de toegangsweg van de zuiveringsinstallatie. Enkel ter hoogte van de stormweerafvoer wordt de weg opengebroken en heraangelegd conform de bestaande toestand. Het overige deel van de toegangsweg wordt voorzien van een nieuwe toplaag. Nergens is sprake van uitbreiding van de wegenis.

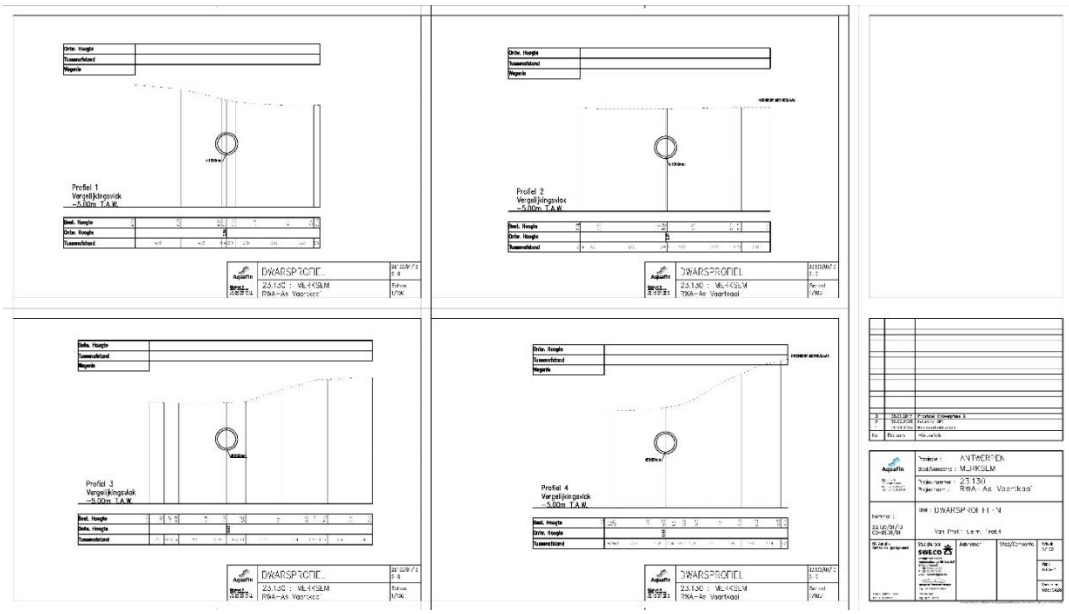
In totaal worden **acht bomen gerooid** in de nabijheid van het RWA- tracé.

Figuur 2.5: Ontwerpplan deel 1 (bron: © Aquafin nv).

Figuur 2.6: Ontwerpplan deel 2 (bron: © Aquafin nv).

Figuur 2.7: Doorsnedes van de RWA (bron: © Aquafin nv).

1.1.4. Werkwijze & strategie

Aquafin nv plant riolerings-, collector- en wegeniswerken op het terrein van de zuiveringsinstallatie te Merksem. De oppervlakte van de percelen en de bodemingrepen overschrijden de drempelwaarden die opgenomen zijn in het Onroerenderfgoeddecreet. Het projectgebied bevindt zich overigens niet in een vastgestelde archeologische zone, een beschermde archeologische site of binnen gebieden waar geen archeologische erfgoed meer te verwachten valt (GGA). Hierdoor moet een archeologienota worden opgesteld.
Gezien een archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem onmogelijk is omwille van de aard van de werkzaamheden in openbare weg wenst Aquafin nv, indien noodzakelijk, het uitgesteld traject te volgen. Deze archeologienota betreft een archeologienota op basis van een bureauonderzoek en werd uitgevoerd onder het toezicht van een erkend archeoloog.
De aard van de werken werd daartoe afgewogen tegen de voorhanden zijnde gegevens relevant voor het projectgebied op landschappelijk, historisch-cartografisch en archeologisch vlak. Alle data wordt dusdanig geïmporteerd in de vorm van GIS-lagen en geprojecteerd ten opzichte van de aan te leggen leidingen. De nota beschrijft de resultaten uit het op deze manier samenbrengen van gegevens aan de hand van kaartmateriaal.
De nota werd digitaal opgemaakt middels Office- en Adobe-software. Het bijhorend kaartmateriaal werd aangemaakt in een GIS-omgeving. In die GIS werden de ontwerpplannen ingeladen en geprojecteerd ten opzichte van diverse kaartlagen die raadpleegbaar zijn op www.geopunt.be, *www.dov.vlaanderen.be*, *www.geo.onroerenderfgoed.be, www.cartesius.be* en de website van de centraal archeologische inventaris (CAI) [1]. De geraadpleegde literatuur, de digitale bronnen en het kaartmateriaal zijn te vinden in de bijlage.

[1] De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen. De aan- of afwezigheid van archeologische sporen dient met verder archeologisch onderzoek vastgesteld te worden

1.2. ASSESSMENTRAPPORT

1.2.1. Gehanteerde assessmentmethoden, -technieken en -criteria

De bureaustudie, die het projectgebied in een landschappelijk, historisch en archeologisch kader plaatst, rekening houdend met de geplande ingrepen, maakt gebruik van tekstuele en cartografische datasets. Uitgangspunt is het ontwerpplan met informatie over de geplande bodemingrepen, verkregen van de initiatiefnemer. Deze informatie wordt in de eerste plaats geprojecteerd op bodemkundige en geologische kaarten. Vervolgens worden historische kaarten, de Centraal Archeologische Inventaris (CAI) en archeologische literatuur onder de loep genomen om een overzicht te bieden van de gekende archeologische waarden in en nabij het projectgebied.

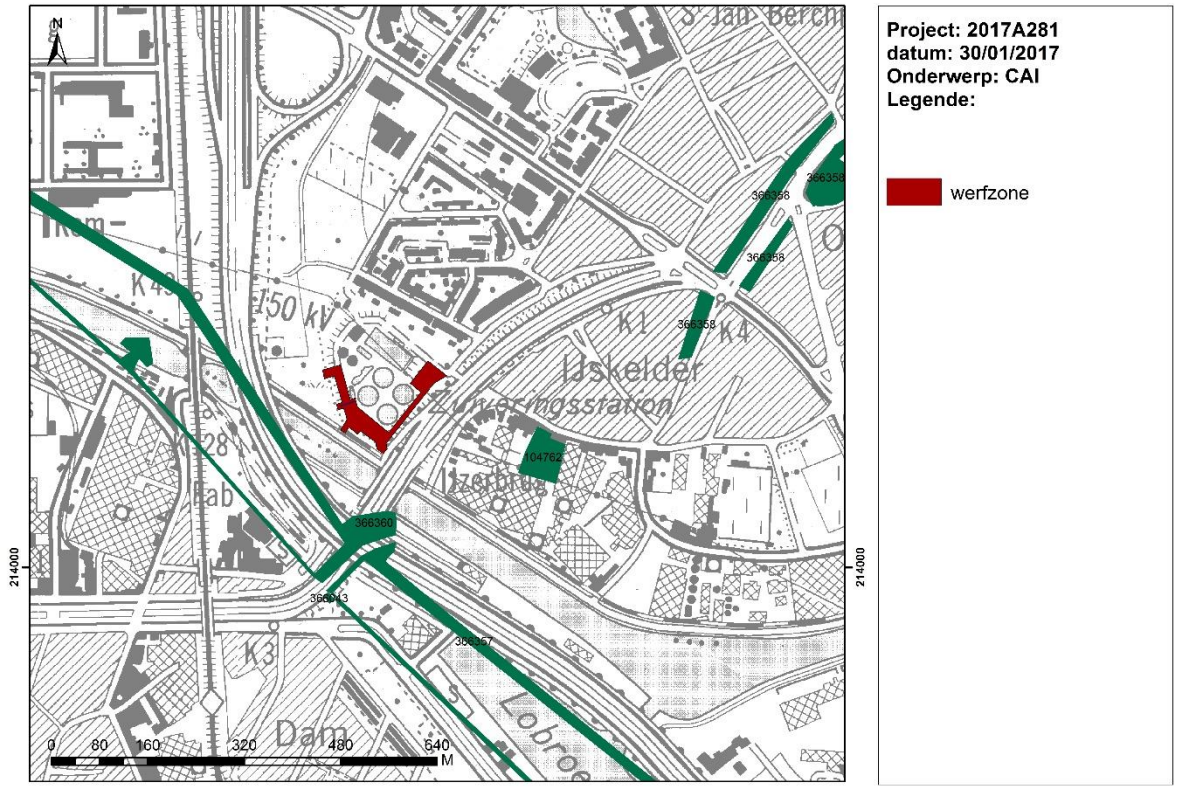
1.2.2. Assessment van het projectgebied

Zoals in de inleiding werd aangehaald, wordt voor het projectgebied geopteerd om een **nota op te maken met beperkte samenstelling** conform de Code van Goede Praktijk (paragraaf 12.5.3.3.). De reden hiervoor is tweeledig en wordt hierna behandeld.

1. Met zekerheid is geen archeologisch ongeroerd erfgoed aanwezig in het leeuwendeel van het onderzoeksgebied.
   Dit geldt voor de RWA, de effluentleiding (EFF) stormweerafvoer (SWA) en de wegeniswerken. De rioleringswerken worden allen geïnstalleerd boven of net naast de bestaande leidingen. De grond is bijgevolg reeds verstoord door voorgaande inrichtingswerken en er wordt nergens dieper gegraven dan de bestaande leidingen. De wegeniswerken vinden enkel plaats onder de bestaande toegangsweg ter hoogte van het RWA- en SWA- tracé. Algemeen kan worden aangenomen dat de bestaande weg de bodem heeft verstoord tot een diepte van 70 cm onder het maaiveld, waardoor geen bodemerfgoed meer te verwachten valt in deze zone. De weg wordt hersteld in zijn bestaande toestand en nergens uitgebreid.
2. Verder onderzoek van het terrein zal geen nuttige kenniswinst opleveren in de zones waar nog bodemerfgoed kan aanwezig zijn.
   De zones met ongeroerde bodem zijn binnen de grenzen van het projectgebied vrij beperkt. Het betreft enerzijds een deel van de collectoren en anderzijds de locaties waar de bomen zullen worden gerooid. De collectoren omvatten de twee ontvangst- en twee persputten. De persputten bezitten een binnendiameter van 9,5 m en de ontvangstputten een diameter van 6 m. Deze putten worden aangelegd op het RWA tracé, waar reeds een bestaande influentleiding aanwezig is van 2500 x 2200 mm. De geplande werkputten gaan niet dieper dan de bestaande leiding. Gezien de breedte van de ontworpen putten, respectievelijk 9,5 en 6 m, kan worden aangenomen dat er buiten het centrale deel van de bestaande leiding (ca. 3,5 m) mogelijk nog ongeroerde bodem aanwezig is. Gezien de beperkte oppervlakte van enkele vierkante meter zijn wij van mening dat een archeologisch vervolgonderzoek ter hoogte van de werkputten geen nuttige kenniswinst zal opleveren. Dit geldt tevens voor het rooien van de acht bomen.

1.2.3. Datering van het onderzoeksgebied

Er zijn geen directe indicaties voor een datering van het onderzoeksgebied gezien de beperkte aanwezigheid van archeologische vindplaatsen in de onmiddellijke nabijheid. Ca. 150 m ten oosten is een 16de eeuwse alleenstaande nederzetting gekend genaamd 'Den Lekkerentand' (Kennes et al. 1992). Daarnaast dient de 19de eeuwse verdedigingswal te worden vermeld ten zuiden van het studiegebied. Op de historische kaarten zijn geen belangrijke relicten terug te vinden ter hoogte van het projectgebied.

Figuur 2.8: Locatie van het projectgebied op de topografische kaart met aanduiding van de CAI - vindplaatsen (bron: © Geopunt).

1.2.4. (aard van) potentieel op kennisvermeerdering

Zoals beschreven in paragraaf 1.2.2. dient het **potentieel tot kennisvermeerdering als zeer laag te worden ingeschat** gezien er slechts een beperkte oppervlakte aanwezig is binnen het projectgebied waar mogelijk nog archeologische sporen, structuren of vondsten aanwezig kunnen zijn. Verder archeologisch onderzoek is niet aangewezen.

1.3. SAMENVATTING

Aquafin nv plant riolerings- , collector en wegeniswerken op het terrein van de zuiveringsinstallatie te Merksem aan de Vaartkaai. Conform het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 moet hiervoor een archeologisch vooronderzoek worden uitgevoerd dat resulteert in een archeologienota. GATE werd aangesteld om dit onderzoek uit te voeren. Gezien een vooronderzoek met ingreep in de bodem niet mogelijk is omwille van de aard van de geplande bodemingrepen resulteerde dit in een archeologienota op basis van enkel een bureauonderzoek met advies naar eventueel uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem, werfbegeleiding of vrijgave. Op basis van de actuele toestand van het projectgebied kan ervan uitgegaan worden dat de bodem waar de ingrepen gepland zijn in het verleden reeds in sterke mate verstoord werd door de constructie van de bestaande rioleringen. Enkel ter hoogte van de vier in te richten collectoren is er kans op het treffen van archeologische vindplaatsen, maar ook deze zone is verstoord door de bestaande riolering waardoor slechts een aantal vierkante meter kunnen worden onderzocht. Hierdoor wordt geargumenteerd dat bijkomend archeologisch vervolgonderzoek geen nuttige kenniswinst zal opleveren en werd een archeologienota opgemaakt met beperkte samenstelling.

1.4. BIBLIOGRAFIE

Kennes H., Plomteux G. & Steyaert R. met medewerking van Wylleman L. & Himler A. 1992: Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Antwerpen, Fusiegemeenten, *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 3ND*, Brussel - Turnhout, p. 351.

Websites

- www.geopunt.be
- www.dov.vlaanderen.be
- https://geo.onroerenderfgoed.be
- https://cai.onroerenderfgoed.be

1.5. BIJLAGEN

FIGUUR	OMSCHRIJVING	BRON
2.1.	Locatie van het projectgebied ten opzichte van Vlaanderen en de archeoregio's	Geopunt
2.2	Locatie van het projectgebied ten opzichte van de topografische kaart	NGI
2.3	Locatie van het projectgebied ten opzichte van de orthofoto 2013/2015	Geopunt
2.4	Locatie van het projectgebied ten opzichte van de kadasterkaart	Geopunt
2.5	Ontwerpplan deel 1	Aquafin n.v.
2.6	Ontwerpplan deel 2	Aquafin n.v.
2.7	Dwarsprofielen RWA	Aquafin nv
2.8	Topokaart met aanduiding vindplaatsen CAI	Geopunt